

АНГЛІЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ГЕНДЕРНИМ КОМПОНЕНТОМ У РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ СЕКСИЗМУ

Ольга Кульчицька

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0000-0002-9992-8591

SCOPUS AUTHOR ID: 56268838000

olga.kulchytska@pnu.edu.ua

Роксолана Дречевич

магістрантка

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ORCID ID: 0009-0004-3124-7775

roksolana.drechevych.18@pnu.edu.ua

Ключові слова:

*фразеологічна одиниця,
гендерний компонент,
сексизм, стереотип, статъ,
англійська/українська мова.*

У цій студії розглядається проблема лінгвістичного сексизму в англійській та україномовній культурах. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з гендерним компонентом, які мають ознаки сексизму – спрямованість на завищення однієї статі та приниження іншої. Матеріал аналізу добрався з лексикографічних джерел, сама студія є результатом першого етапу дослідження взаємодії мови і соціальної свідомості у процесі сприйняття й оцінки осіб чоловічої і жіночої статі. У майбутньому планується проведення аналізу дискурсу соціальних медіа з метою отримати більш повне уявлення про функціонування фразеологічних одиниць з гендерним компонентом, їх роль в утвердженні/подоланні сексистських стереотипів мислення і мовлення.

Інтерпретація зазначених англійських і українських фразеологічних одиниць дозволила встановити наявність ознак, за якими характеризуються представники двох статей: соціальна роль, відповідність її вимогам, зовнішність, поведінка, риси характеру, фізичні властивості, розумові здібності. Зіставний аналіз англійських і українських фразеологічних одиниць засвідчив, що в обидвох мовах здебільшого стереотипні уявлення і форми мовлення мають сексистське спрямування – від легкої насмішки до в'їдливого сарказму. Спільним для обидвох мов є також наявність пластів фразеологічних одиниць, у яких дається позитивна оцінка особам однієї чи іншої статі і які, відповідно, не є проявом сексизму. І в англійській, і в українській мовах є фразеологічні одиниці, в яких робиться протиставлення в межах одної гендерної категорії і висловлюється позитивна/негативна оцінка. Питання сексистського спрямування таких одиниць вимагає додаткового дослідження.

У нашому матеріалі відмінності між англійськими і українськими фразеологічними одиницями з гендерним компонентом полягають у більш критичному ставленні в українській культурі до чоловіків, більшій увазі до проблем сімейного устрою, ролі жінки в родині, у гумористичному забарвленні значної частини українських фразеологічних одиниць, у їх своєрідній «демократичності», коли критиці рівною мірою піддаються і жінки, і чоловіки.

ENGLISH AND UKRAINIAN GENDER-MARKED PHRASEOLOGICAL UNITS FROM THE PERSPECTIVE OF THE PROBLEM OF SEXISM

Olha Kulchytska

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Roksolana Drechevych

*Master Student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

Key words: *phraseological unit, gender-marked, sexism, stereotype, sex (gender), English/Ukrainian language.*

The present study investigates the problem of linguistic sexism in English and Ukrainian cultures; more precisely, gender-marked phraseological units that may be regarded as sexist as they express prejudiced opinions of the superiority of one sex (gender) over the other. The study is based on lexicographic material and is the first stage of our research on interaction of language and culture in what concerns the ideas of femininity and masculinity. Further research is planned to examine discourse of social media, which may give us better understanding of how gender-marked phraseological units function in communication and of their role in enforcing/breaking sexist stereotypes in the mind and speech.

Several characteristics of the above English and Ukrainian phraseological units were singled out in the process of their interpretation: social role, compliance with its requirements, physical appearance, behaviour, personality traits, physical capability, intelligence. Comparative analysis of our material showed that in both languages many gender-marked phraseological units are sexist in form and meaning, ranging from mild humour to bitter sarcasm. Another common feature of the two languages is the existence of a body of gender-marked phraseological units that positively assess both males and females, i.e. are not sexist in their nature. Both in English and in Ukrainian there are groups of phraseological units that oppose and assess, positively or negatively, particular human characteristics within one gender category. The question whether such units express/imply sexist views requires further investigation.

In our research material, difference between English and Ukrainian gender-marked phraseological units lies in more critical attitude to males, more attention to the role and status of woman in the family, and to family relationships in the Ukrainian culture; in the humorous colouring of a fair number of the analyzed Ukrainian phraseological units; and in their “democratic” spirit, which manifests itself in criticism directed in equal measure at males and females.

Вступ. Сексизм як соціокультурне явище полягає в упередженому ставленні та дискримінації людини за ознакою статі чи гендерної ідентичності; в його основі лежить переконання про перевагу однієї статі над іншою (Словник гендерних термінів). Маніфестація сексизму за допомогою лінгвістичних засобів визначається як лінгвістичний сексизм (Garnica, 2020).

Одним із джерел сексизму є гендерні стереотипи, які формуються під впливом культурних, соціальних та психологічних чинників. Вони знаходять своє відображення у мові, оскільки вона «віддзеркалює культуру і впливає на соціалізацію, <...> відображає зміни у суспільстві та сприяє

таким змінам» (тут і далі переклад цитат з англійських джерел наш – *О.К., Р.Д.*) (Umera-Okeke, 2012: 2). Дослідити цю проблему можна, зокрема, крізь призму фразеологічних одиниць.

У роботі ми послуговуємося визначенням фразеологічної одиниці (ФО) як «усталеного стійкого словосполучення з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення, створюване, в основному, внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступає членом речення»; до фразеологічних одиниць належать словосполучення з метафоричним або метонімічним

переосмисленням, прислів'я, приказки, усталені порівняння, крилаті вирази тощо (Словник фразеологізмів української мови, 2003: 4).

Фразеологічні одиниці є вагомим елементом соціальної комунікації у кожній культурі; вони впливають на суспільну та індивідуальну свідомість, закріплюючи у них певні поняття і стереотипи. Вживання фразеологічних одиниць з гендерними стереотипами укріплює дискримінацію і зневагу до осіб однієї або іншої статі, що перешкоджає розвитку ідеї рівноправ'я.

Дослідженням проблеми сексизму і гендерних стереотипів в англійській мові й англійських фразеологічних одиницях присвячені праці Дж. Батлер (Butler, 1990), Дж. Сандерланд (Sunderland, 2006), А. Хе, Я. Джань (He, Zhang, 2018), А.М. Приходька і О.І. Алімпієвої (2018), Г.М. Усик (2017), А.О. Пруднікової (2019) та інших. Компаративний аналіз гендерних стереотипів, відображених у фразеологічних одиницях англійської й української мов, здійснюється у працях В.В. Корольової (2019), Г.М. Усик (2017), С.В. Помирчі (2017) та інших.

Метою нашої розвідки є виявлення ознак, які віддзеркалюють сексистські стереотипи в англійських і українських ФО, і потенційний вплив таких мовних одиниць на соціальну та індивідуальну свідомість. Завдання роботи – проаналізувати особливості англійських та українських ФО з гендерним компонентом, їх спільні характеристики та відмінності, визначити наявність/відсутність у них сексистської спрямованості.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці з гендерним компонентом, предметом – властивості та соціальна спрямованість зазначених одиниць в англійській та українській мовах.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дослідження – 76 одиниць в англійській і 89 одиниць в українській мовах – добирався зі словників “The Oxford Dictionary of English Idioms” (2020), “The Idioms: Largest Idiom Dictionary” (2023), «Словник фразеологізмів української мови» (2003), збірників «Народ скаже – як зав'яже» (1973) і «Прислів'я та приказки: людина, родинне життя, риси характеру» (1990).

У процесі дослідження використовувались такі методи: метод фразеологічної ідентифікації для визначення фразеологічності мовної одиниці; описовий метод для узагальнення спостережень, інтерпретації значень ФО з гендерним компонентом та їх класифікації; лінгвокультурологічний аналіз для співвіднесення значень ФО з категоріями культури; зіставний метод для порівняння англійських та українських ФО, виявлення їх подібностей і відмінностей.

Результати та обговорення. Соціальний фактор, відгомін патріархального устрою у багатьох

сучасних суспільствах і соціальних структурах відіграє значну роль у процесах укорінення сексизму і його проявів. Другим чинником можна вважати певні культурні традиції людства; так, багато фразеологічних одиниць походять з міфів, відомих літературних творів, мають релігійне походження (наприклад, *Adam's rib*, *Адамово ребро* як нагадування «вторинності» жінки). Важливим є також психологічний чинник: укорінене уявлення про риси характеру, норми поведінки, зовнішність представників обох статей. Наприклад, існують ФО, які звеличують чоловічу силу, сміливість, розум тощо і принижують чоловіка, якщо йому притаманні такі риси, як емоційність, слабкість, балакучість.

За гендерними стереотипами англійського суспільства жінка повинна бути жіночною, красивою, підпорядкованою чоловікові: *beautiful as a doll; eye candy; pretty as a picture; A man doesn't want a woman smarter than he is; the weaker (softer) sex*. Є багато фразеологічних одиниць, які приписують жінці усілякі вади: балакучість, емоційність, недалекість, марнотратство: *A woman's hair is long, but her tongue is longer; There is no fury like a woman's fury; silly as a goose; A woman can throw out of the window more than a man can bring in at the door*.

Хоча приниження у фразеологічній системі англійської мови присутнє стосовно обох статей, чоловічих позитивних рис налічується більше, ніж жіночих: сміливість, рішучість, мужність, наполегливість, гострий розум, інтелектуальність, наприклад, *as steady as a rock; a man of his word; square John; as game as Ned Kelly; knight without fear and without reproach; as wise as Solomon; man of letters*. Чоловіків часто порівнюють з тваринами, які вважаються уособленнями сили і сміливості: *strong as a lion; strong as an ox; fight like a tiger*. До певних негативних чоловічих характеристик суспільство ставиться поблагливо: *Jack among the maids; do a Lord Lucan; knight of fortune*.

Фразеологічні одиниці, які висміюють чоловічі вади, є сексистськими стосовно жінки: чоловіка принижують за ті риси характеру, які зазвичай притаманні жінці. Це імплікує неприпустимість для чоловіка «опуститися до рівня» жінки й утворює соціальну і психологічну нерівність представників різних статей: *mummy's boy; gentle as a lamb; a girl's blouse; old woman*. Разом з цим окремі фразеологічні одиниці спрямовані на завдання моральної і психологічної шкоди жінкам, які мають «чоловічі» чесноти або поведінка яких за гендерними стереотипами притаманна тільки чоловікам: *wear the trousers*. “The Free Dictionary” (2023) подає таке визначення цієї фразеологічної одиниці: «(часто виражає несхвалення) (особливо стосовно жінки) бути партнером

у шлюбі, який приймає рішення і вказує другій особі, що робити». У цій ФО закладена сексистська оцінка, що базується на гендерному стереотипі другорядної ролі жінки у сім'ї, домінантності чоловіка.

Є низка ФО, які порівнюють чоловічі та жіночі стереотипні риси, а «чоловічі» чесноти протиставляються «жіночим» вадам: *Deeds are male, and words are female; Man, woman and devil are three degrees of comparison; Man pays – woman wastes.*

Цікавими прикладами сексистських ФО є *a woman of the streets; son of a bitch; a man-eater*, у яких об'єктом приниження є жінка. Під пильне око соціальної моралі потрапляє її особисте або сексуальне життя, а роль чоловіка у ньому замовчується.

У фразеологічних одиницях англійської мови виражена висока оцінка жінки як матері. Звеличується її любов, безкорисливість; матір розцінюється як першоджерело, життєдайне начало: *a mother hen; face only a mother could love; mother's milk; at (someone's) mother's knee; mother tongue; necessity is the mother of invention.* Водночас окремі ФО виражають негативне, неприязне ставлення до жінки, яка не є матір'ю: *nobody's mother; non-mom.* Фразеологічних одиниць, які б звеличували батька, менше. Виходячи з цього, можемо припустити, що стосовно осіб жіночої статі нав'язування певної соціальної ролі засобами мови має більшу силу.

Таке ж припущення можна зробити і для ФО, які характеризують сімейний стан чоловіка і жінки. Більша частина фразеологічних одиниць оцінює чоловіка безвідносно до його сімейного стану. До жінки ставлення інше. Позитивна оцінка заміжньої жінки контрастує з негативною оцінкою незаміжньої: *one's better half; one's old Dutch; a good husband makes a good wife*; порівняйте з *old maid; ape leader.* Жінка в ролі дружини і матері повинна бути в пошані, але зазвичай за чоловіком закріплено роль «сильнішого», «голови сім'ї», роль жінки – вторинна: *Man pays – woman wastes; the softer sex; a wife-beater; A young woman married to an old man must behave like an old woman; A man doesn't want a woman smarter than he is.*

В українській мові фразеологізмів з позитивною оцінкою жінки доволі багато, адже в Україні завжди поважали жіночі працелюбність і красу: *наша Парася на все здалася; Дім держиться не на землі, а на жінці; Дівоча краса – як майова роса; гарна, хоч з лиця води напитись; Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема.* Однак наявні фразеологічні одиниці, які виражають думку, що гарна зовнішність компенсує відсутність розуму: *дарма, що дурна, аби чорнобрива; Нарядилась, як пава, а кричить, як тава.*

Здатність турбуватись і любити – найголовніші риси української жінки-матері, берегині сімейного вогнища. Звеличуються її лагідність, турбота, тепло: *Рада б мати для дітей небо прихилити та зорями вкрити; Всяке дитя матері миле.* Однак контраст матері й мачухи посідає особливе місце в українській культурі. Стереотипне уявлення про «злу мачуху» знаходить віддзеркалення у фразеологічних одиницях: *Голівонька наша бідна, що в нас матінка нерідна; Мачушене добро, як зимнеє тепло.*

Жіночих вад відображено у фразеологічних одиницях набагато більше, ніж чеснот: балакучість, поганий характер, недалекоість, нехазяйновитість: *В баби язик, як лопата; сільський вісник; баба Триндичиха; Баба і чорт то собі рідня; як змія шипуча; дурна як віця; Жінка княгиня, а хата не метена.* Ці риси зазвичай приписуються жінкам; на протигагу підносяться чоловіки, розумні, стримані, мужні: *міцно збитий; виглядає, як стіна; сміливий, як лев; розумний всякому дає лад; розумний чоловік завжди на коні.*

Однак чоловіка, як і жінку, в українському суспільстві іноді вважають недалеким, скептично ставляться до його зовнішності; побуває стереотип чоловічої неохайності, ліні: *дурний, як цап; довгий, як бусел; високий, як тополя, а дурний, як квасоля; навчився горобцям дулі давати; як дракий чобіт; лінивий, аж земля під ним плаче.*

Українські фразеологізми відображають усталену модель сім'ї: *Сім'я міцна – горе плаче!; Без жінки, як без рук; За добрим чоловіком і служниця жінка, а за дурним і попівна рябенька.* Однак родинні стосунки в українській фразеологічній системі показані неоднозначно. З одного боку, бачимо гармонійний союз чоловіка і жінки; чоловіку може відводитися перша роль: *як пара голубків; Хоч ох, та вдвох!; Куди голка – туди й нитка, куди чоловік – туди й жінка.* Проте чоловіча домінантність часто ставиться під сумнів, високо оцінюється роль жінки-господині, подекуди жіноча домінантність не схвалюється: *Жона тримає дім за три кути, а чоловік – за четвертий; Горе дворові, де корова розказує воліві.* З іншого боку, негаразди у родинних стосунках знайшли відображення у фразеологізмах, які описують подружню невірність, зневагу одне до одного, сварки, фізичне і психологічне насильство: *Сусідка, як лебідка, а жінка, як квочка, коли сам ти, як півень; У моєї жінки, крім Нестора, ще шестеро; Коли п'яниця в шинку скаче, то жінка дома плаче; небита жінка, що коса неклепана; люби, як душу, труси, як грушу; Отто-то, що була жінка чоловіка, та ще й пішла позивати.* Відзначимо, що критика стосується поведінки представників обидвох статей, що імплікує варіативність моделі сімейного устрою.

Цікавою особливістю українських фразеологізмів є використання особових імен як елемента оцінної характеристики представників обидвох статей. ФО з негативною оцінкою чоловіків доволі багато: *дурний, як Омелько; Василь безділь; товчеться, як Марко в печлі*; серед них є фразеологічні одиниці, які засуджують чоловіків за балакучість, рису, зазвичай приписувану жінкам: *Говорив Соломон про рябої кобили сон; Мели, Іване, доки вітру стане*. Фразеологізми з жіночими особовими іменами також містять негативну оцінку «жіночих» рис – балакучість, неохайність, недалекість, лінощі: *баба Палажка і баба Параска; Заторохтіла Солоха, наче діжка з горохом; Знати Параску, що місила паску, бо всі ворота в тісті; У лінивої Хими свято щоднини*. Однак існують і фразеологічні одиниці, які вихваляють жіночі чесноти: *Нашій Горпині гарно і в хустині; Наша Параня усе встає зрання*. Фразеологічні одиниці з особовими іменами не є унікальним явищем української фразеології. Але, за нашими спостереженнями, їх кількість більша, ніж кількість ФО з особовими іменами в англійській мові; більшою також є кількість негативних оцінок. Цікавим є і те, що майже всі ФО з особовими іменами дають позитивну оцінку особам жіночої, а не чоловічої статі.

Висновки. Ця студія є проміжним етапом дослідження впливу фразеологічних одиниць з гендерним компонентом в англійській та українській мовах на суспільну та індивідуальну свідомість. У роботі представлені результати аналізу зазначених одиниць на матеріалі лексикографічних джерел. Надалі планується вивчення функціонування і ролі ФО такого типу в дискурсах соціальних мереж, блогів і форумів, встановлення ступеня поширеності цього явища в умовах *діджиталізованої* комунікації.

На цьому етапі роботи ми можемо зробити висновок, що фразеологічні одиниці є багатим матеріалом дослідження взаємозв'язку і взаємовпливу мови і соціальної свідомості. Закладені у них смисли одночасно віддзеркалюють і впливають на менталітет народу, його культуру.

Наш аналіз англійських і українських ФО з гендерним компонентом засвідчив наявність у них спільних характеристик: відображення укоріненних стереотипів стосовно соціальних ролей і відповідності їх вимогам, зовнішності, поведінки, рис характеру, розумових здібностей, фізичних властивостей представників чоловічої та жіночої статей. Здебільшого ці уявлення та лінгвістична форма їх реалізації мають сексистський характер, спрямовані на вивіщення однієї статі і/або пониження іншої. Водночас в обидвох мовах існує пласт фразеологічних одиниць з гендерним компонентом, які дають оцінку представникам однієї

статі, не висловлюючи і не імплікуючи зневаги до осіб протилежної статі. Об'єктивність такої оцінки вимагає окремого лінгвокультурного дослідження, однак вона не має сексистського спрямування.

В обидвох мовах є групи ФО з гендерним компонентом, які протиставляють певні категорії осіб у межах одного гендеру і дають їм протилежну оцінку, наприклад, за ознаками фізичних властивостей, розумових здібностей, сімейного стану. Ми вважаємо, що ці ФО можуть розглядатися як такі, що мають сексистське спрямування: приналежність до категорії, яка отримує негативну суспільну оцінку, є імплікацією зневаги з боку осіб протилежної статі. Однак це питання потребує додаткового аналізу із залученням більшого корпусу матеріалу.

Нами помічені також відмінності між англійськими та українськими ФО з гендерним компонентом. В англійській мові частіше підкреслюються позитивні характеристики чоловіків, на відміну від оцінки жінок. В українській мові частіше висміюються негативні риси і вади зовнішності чоловіків. В українських ФО велика увага приділяється проблемам сімейного устою, ролі жінки в родині. В українській мові частіше трапляються фразеологічні одиниці з особовими іменами. Негативна оцінка в українських ФО часто має гумористичне забарвлення, а той факт, що вона стосується і жінок і чоловіків, можна розглядати як відсутність у суспільстві упередження проти представників виключно однієї статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольова В.В. Специфіка гендерно маркованих стереотипів у мовній картині світу українців. *Мова і міжкультурна комунікація*. 2019. Вип. 2. С. 73–77.
2. Народ скаже – як зав'яже: українські народні прислів'я, приказки, загадки / упоряд.: Н.С. Шумада. Київ : Веселка, 1973. 228 с.
3. Помирча С.В. Вербалізація фразеологічних одиниць на позначення якостей характеру людини. *Молодий вчений*. 2017. № 6.1. С. 64–67.
4. Прислів'я та приказки: людина, родинне життя, риси характеру / упоряд.: М.М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 523 с.
5. Приходько А.М., Алімпієва О.І. Гендерно марковані фразеологізми англійської лінгвокультури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 33(2). С. 4–6.
6. Пруднікова А.О. Гендер у фразеологізмах із загальними іменами. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 9. Том 1. С. 125–129.

7. Словник гендерних термінів / уклад.: З.В. Шевченко. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук, Н.М. Неровня, Т.О. Федоренко. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
9. Усик Г.М. Засоби вербалізації гендерних стереотипів у англомовній картині світу. *Текст. Контекст. Інтертекст*. 2017. Вип. 2. С. 10–12.
10. Butler J. Gender trouble: Feminism and subversion of identity. London : Routledge, Chapman & Hall, Inc., 1990. 272 p.
11. Garnica B. Linguistic Sexism and Society: A Woman's Representation Through Language. *Language. Text. Society*. 2020. Vol. 7. No. 2. URL: <https://ltsj.online/wp-content/uploads/2020/12/LTS-2020-07-2-garnica.pdf> (дата звернення: 08.08.2023).
12. He A., Zhang Y. Sexism in English proverbs and idioms. *Journal of Language Teaching and Research*. 2018. Vol. 9. No. 2. P. 424–428.
13. Oxford dictionary of idioms. Oxford / ed.: J. Ayto. Oxford University Press, 2020. 429 p.
14. The Free Dictionary. 2023. URL: <https://idioms.thefreedictionary.com/wear+the+trousers> (дата звернення: 09.08.2023).
15. The idioms: Largest idiom dictionary. 2023. URL: <https://www.theidioms.com/> (дата звернення: 09.08.2023).
16. Sunderland J. Language and gender: An advanced resource book. London and New York : Routledge, 2006. 359 p.
17. Umera-Okeke N. Linguistic sexism: An overview of the English language in everyday discourse. *An International Journal of Language, Literature and Gender Studies*. 2012. Vol. 1. No. 1. P. 1–17.